

SPRÅKLIG SAMLING

LSS-jubileum:

- Seminar
- Bok
- Videre satsing på nett
- LSS-historia

- Normering etter 1.7.05
- Bokstavsbandet *mb*

REDAKSJONELT:

Jubileum og framtid

Som nevnt på neste side, kan LSS i høst presentere ei jubileumbok, *Femti år for folkemålet*. Boka er ei samling med utvalgte artikler fra de siste 30 årgangene av bladet. Den er dermed en oppfølger til boka *Språklig samling på folkemåls grunn*, som kom i 1979 og var ei samling med artikler fra de første 20 åra. Vi kommer tilbake til boka i neste nummer av bladet, etter lansering, og kommer også til å publisere flere av artiklene på nettsidene våre, *samnorsk.no*.

Kommer det til å bli gitt ut ei liknende bok i 2029 eller i 2039? Det er vanskelig å si, ikke bare fordi det er generelt vanskelig å spå om framtida, men fordi det blir mer og mer uvisst hvilken rolle bladet kommer til å ha framover, og om det i det hele tatt kommer til å eksistere om tjue eller tretti år. Gitt at laget fortsatt eksisterer – noe redaktøren setter en knapp på at det vil gjøre, om dagens språksituasjon holder seg – noe en kanskje ikke bør satse for mye på?

For løpende informasjon til medlemmer og som forum for språkdebatt har bladet egentlig allerede lite å stille opp med overfor tilsvarende publisering på nett. Nettsidene våre er per i dag ikke bygd ut til å fungere som et «sosialt medium» for laget, men fungerer mest som ei artikkelsamling, riktignok ei svært bra og etter hvert ganske omfattende samling. Fram til det blir vanlig med elektronisk papir eller annet som gjør det lettere å lese på skjerm enn i dag, er også blad- og bokform fortsatt langt bedre for lengre tekster. Bladet har dessuten på flere måter høyere status hos mange, både som publiseringskanal og fordi det er lettere å lese og kanskje *kjennes* bedre.

Bladet vil nok komme ut som kvartalstidsskrift ei god stund framover, men det vil stadig oftere bli nødvendig å spørre seg hvor godt egne trykte blader er som medium for organisasjoner som LSS. Vil det f.eks. være aktuelt å gjøre om bladet om til et reint elektronisk tidsskrift? Vil

det være bedre å gå over til årbøker, med plass til lengre artikler og det beste fra nettpubliseringsa?

Eller vil det kanskje være aktuelt å satse *mer* på bladet, *i tillegg til* økt nettsatsing? Det er tross alt blitt ganske så billig å lage fine trykksaker de siste åra. «Det papirløse samfunnet» er ikke blitt virkeliggjort i løpet av de tiåra en har snakka om det. 2009-samfunnet bruker papir som aldri før. Det er nok gode *miljømessige* grunner til å slutte med papirutgaver av bladet, men det kan godt være at LSS fint kan holde seg med både blad og nettsted i framtida også.

Styret i LSS 2008–2009

Vanja Røkkum Jahnsen (leder), Arne Torp (nestleder), Thomas Hoel (sekretær), André Stryger (kasserer), Hans-Christian Holm (styremedlem), Pål Styrk Hansen (styremedlem), Ingunn Ims (styremedlem), Ingvild Nordland (styremedlem), Ivar Hundvin (varamedlem), Eric Papazian (varamedlem), Ellen Skolseg, varamedlem

SPRÅKLIG SAMLING

ISSN 0333-0362

Utgitt av Landslaget for språklig samling
Organisasjonsnummer 886 343 922

Ansvarlig redaktør: Hans-Christian Holm
E-post: redaksjon@sprakligsamling.no
Leiar: Vanja Røkkum Jahnsen
E-post: vanja.r.jahnsen@optonet.no

Nettsted: www.samnorsk.no

Adressa til laget og bladet:

Postbokd 636 Sentrum, 0106 Oslo

Kontonummer 0532 1078666

Bladpengar: kr 150,-

Medlemspengar (inkluderer bladpengar): kr 250,- per år
for skoleelevar og studentar
kr. 125,- per år

E-post-adresse for spørsmål om abonnement og medlemskap: kasserer@sprakligsamling.no

Invitasjon til jubileumsseminar

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

LSS 50 år

1959–2009

Jubileumsseminar på Litteraturhuset i Oslo
lørdag 19. september 2009 kl. 13–17

PROGRAM

1. Velkommen ved leder Vanja Røkkum Jahnsen
2. Lansering av jubileumsboka *Femti år for folkemålet*
3. Jubileumsforedrag ved professor Peter Trudgill:
Samnorskprosjektet – suksess eller fiasko?
4. Debatt leda av språkrådsdirektør Sylfest Lomheim:
Er språkstriden over?
Innleiing ved Riksmålsforbundet, Noregs Mållag og LSS
5. Utdeling av Språklig samlings litteraturpris for 2009
6. Utdeling av Esther Refsdals minnepris

Seminaret er åpent for alle
Enkel servering

LARS S. VIKØR:

LSS gjennom femti år: 80-åra

Andre delen av ein artikkelserie om LSS-historia gjennom femti år

Organisasjonen

Organisasjonen var veik rundt 1980. Det var noen få hundre medlemmer, som fordelte seg på dei mest uthaldande frå sekstitalet og ein del nyttilkomne yngre medlemmer frå norskfagsmiljøa på syttitalet. Lokallaga fanst ikkje lenger, og kontaktmannssystemet hadde òg gått i oppløysing. Økonomisk var laget nede på knea; jamvel romleiga for landsmøtesalen i Lektorenes Hus var no nesten over evne. Styremedlemmene var mest fagleg sterke norskfilologar av sekstiåttargenerasjonen som på det tidspunktet for det meste var ferdig uteksaminert og etablert med familie og fast jobb, og som hadde mindre røynsle med og overskott til organisasjonsarbeid.

Hausten 1981 overtok Lars Vikør som leiar og Knut Western som kasserar, og ei styrking av økonomien var da første jobb. Først vart medlemsarkivet sanert for ikkje-betalalarar – det hadde ikkje vore gjort på noen år – og medlemslista vart nyskriven. Så vart det organisert ei kronerulling i vårsemesteret 1982. Da viste det seg – eigentleg for første gong på ei god stund – at det framleis var mye samnorsk *vilje* i den reelle medlemsstokken, trass i (eller kanskje til dels på grunn av) det målpolitiske nederlaget som bokmålsreforma i 1981 utgjorde. Resultatet var så tilfredsstillande at laget kom i balanse og vel så det; den økonomiske ryggrada vart såpass sterk at det vart muleg å halde fram utan fleire kriseaksjonar i resten av tiåret. Kontingenten gjekk derimot opp trutt og jamt: Frå 1982 gjekk han opp frå 30 til 40 kroner, frå 1984 til 65, frå 1986 til 75, frå 1988 til 100, altså ein auke på kvart landsmøte. Grunnen var grei nok:

Det var inflasjon, og dei gruppene laget rekrutterte som medlemmer, hadde økonomisk meir enn sterk nok rygg til å betale det laget kravde til kvar tid. Men satsen var heile tida lågare for folk utan eiga inntekt.

Den mest kostnadsnevnde aktiviteten var trykking og utgjeving av bladet, og det kjem vi tilbake til seinare. Reidunn Guldal, leiar ei kort stund mellom Roksvold og Vikør og aktiv i styret i ei årrekke etterpå, sørga for gratis landmøtelokale på Vahl skole i Oslo, der ho arbeidde. Det hadde lenge vore fast skikk å ha landsmøta på søndagar; da var det også lettare for interesserte utafor Oslo å komme. Styremøta var det for lengst etablert skikk å ha på omgang heime hos styremedlemmene.

Eit viktig tiltak, fordi det letta dei praktiske bøkene ved å drive laget, var tilknyttinga til Postgiroens Foreningsservice frå 1983. Det betydde at laget for ein billeg penge fekk registrert heile medlems- og abonnentbestanden på data, og deretter regelmessig fekk utskrive etikettar til bladutsending, innbetalingsblankettar til første nummeret i året (blankettane vart normalt lagt inn i bladet ved utsendinga), og purreblankettar til dei gjenstående ein eller to gonger seinare i året. Til saman bidrog dette til ein kontingentinngang som heldt laget flytande. Det kom også inn gåver, etter kvart mest større summer frå få medlemmer, rett nok. Offentleg støtte kom ikkje på tale, inntil Kulturrådets tidsskriftstøtte vart aktuell om lag midt i tiåret, og den kjem vi tilbake til nedafor.

Medlemstalet i åttiåra heldt seg rimeleg stabilt. Det vart framleis halde hemmeleg (sjå førre nummer s. 13), men av årsmeldingane går det

fram at det låg på 398 i 1981, 387 i 1983, 414 i 1985, 378 i 1987, og ca. 360 i 1989. Desse tala dekkjer over at vi hadde periodiske utreinskingar fleire gonger av medlemmer som ikkje hadde betalt på to-tre år, så det har også vore eit visst tilsig, om enn langt under det vi meinte vi trong for å kunne skryte offentleg av kor mange vi var.

Målet var sjølv sagt å bli større, og mobilisere alle dei som ønskte å påverke den offentlege språkpolitikken i radikal og tilnæringsvennleg retning att. Det vart derfor gjennomført fleire vervekampanjar utover i åttiåra, bl.a. ved hjelp av ein vervebrosjyre som vart trykt i 1983. Men vi opplevde ikkje desse kampanjane som særleg vellykka, sjølv om vi fekk med noen titals personar i den sosialgruppa laget no appellerte mest til. Det var langt under det vi hadde håpa, ut ifrå den velviljen for vårt språksyn som vi meinte å registrere i langt vidare krinsar. Vi kjem tilbake til det nedafor, men vi kunne nok konstatere at samnorsk-begrepet verka avskrekkande også på folk som i sine konkrete standpunkt sto nær nok lagets faktiske politikk til at dei ville ha blitt verdifulle medlemmer. Vanskane med å nå ut var altså store. Det er vel rett å seie at organisasjonsaktivitetane etter som åra gjekk, meir og meir vart eit strev for å halde laget flytande, ved å halde gåande dei tradisjonane som viste utetter at laget fanst, nemleg bladet, litteraturprisen og representasjonen i Norsk språkråd. Vi skal no først ta for oss desse tre arenaene, og så sjå litt på lagets språkpolitiske profil i åttiåra.

Bladet

Da Lars Vikør overtok som leiar hausten 1981, sto ei ansiktsløfting for bladet høgt på prioriteringslista. Det var klart at Hegland skulle halde fram med å trykke, og slik har det vore til skrivande stund. Men redaksjonen gjekk no gjennom typografien og bestemte ein delvis fornya layout, ikkje minst med ei blank førsteside med ei teikning eller liknande og markering av eit tema. Det var redaksjonsmedlem Knut S. Vikør som la fast den nye malen, i samråd med lagsleiar og redaksjonssekretær Lars S. Vikør. Tanken var også å begynne med ein stivare perm med farge på, som skulle skifte frå nummer til nummer. Men på grunn av ein feil eller ein kommunikasjonssvikt med trykkeriet, vart dette siste ikkje gjennomført, og redaksjonen fann det, også av økonomiske grunnar, rett å gå tilbake på dette og halde fram utan stiv perm og farge. Først i 1991, under ei ny leiding, fekk bladet farge (for første gong sidan dei aller første par årgangane). Da innførte Rolf Theil (Endresen) ein raudfarge som vart ledd i ein langt meir spreisk layout enn noen hadde våga tidlegare – ikkje minst på illustrasjonssida. To år etterpå (1993) vart det endra til grønt, og grønt har vore bladet sin farge heilt til vi i skrivande stund (1-2009) har fått blått på tittelsida. Stiv perm er det ikkje blitt noe av til dags dato.

Innhaldsmessig vart det innført ein ny redigeringsmåte med satsing på *temanummer*. Meininga var at bladet skulle ta for seg eit hovudtema i kvart nummer, som skulle få fleire artiklar og fylle størstedelen av bladet, men òg med anna stoff i tillegg, og med nummer utan hovudtema innimellom, stort sett eitt pr. år. Temasatsinga hadde fleire grunnar. Ein var praktisk: Det var lettare å sette saman stoffet til bladet når ein slik samla seg om visse emnekrinsar; ein kunne gå til fagfolk innafor kvart felt og be dei skrive, også folk som ikkje var med i laget. I tillegg kunne

ein promotere og selje bladet i andre miljø enn dei tradisjonelle, og vona var at det skulle spreie dei ideane laget sto for og verke rekrutterande. Føresetnadene for dette var at temaa ikkje berre krinsa rundt det tradisjonelle normeringsspørsmålet, men i staden vart vidt definert, men heile tida med eit språkleg fokus, oftast språksosialt. Her kjem ei liste over temahefta i åttiåra:

1982:

- 1–2: Norsk språkråd ti år
- 3: Lærebokspråket
- 4: Språk i Troms og Finnmark

1983:

- 1: Språklige rettigheter og plikter
- 2: Ordbøker og terminologi
- 3: <Ikkje noe hovudtema>
- 4: Framfor 1984 <stikkord: Orwell>

1984:

- 1: Språket i ei edb-tid
- 2: På leit etter normaltalemålet
- 3: Funksjonshemma og språk
- 4: <Ikkje noe hovudtema>

1985:

- 1: Språkkonsulentar
- 2: <Ikkje noe hovudtema>
- 3: Islandsk språkrøkt og språkdebatt
- 4: Avispråk

1986:

- 1: Minoriteter og norskopplæring
- 2: Namn
- 3: Å skrive radikalt bokmål <også gitt ut som særleg hefte eller småskrift, sjå nedafor>
- 4: <Formelt ikkje noe hovudtema, men nummeret krinsa mest om den danske rettskrivingsdebatten som har fått namnet «majonæsekrigen» – basert på opptrykk av artiklar i det danske tidsskriftet *Mål og Mæle*>

1987:

- 1: Oversettelse
- 2: <Ikkje noe hovudtema>

3: <Formelt ikkje noe hovudtema, men nummeret krinsa mest om bymål>

4: Internasjonale hjelpespråk

1988:

- 1: Språk og dialekt i NRK
- 2: <Formelt ikkje noe hovudtema, men nummeret krinsa mest om eit personleg tilbakeblikk på redigeringa etter 1981, som avskilsnummer for Lars S. Vikør>
- 3: <Ikkje noe hovudtema>
- 4: Rettskriving

1989:

- 1: <Ikkje noe hovudtema>
- 2: <Ikkje noe hovudtema>
- 3: Skole og språk

Bladet kom ut ein gong i kvartalet, med unntak av 1982, da sjukdom i redaksjonen gjorde at det første nummeret måtte utsettast og komme som dobbeltnummer. Hovudtyngda av redaksjonsarbeidet vart gjort av Lars S. Vikør, først som redaksjonssekretær og frå 1985, etter at han gjekk av som leiar, som redaktør også formelt. I 1984 vart det etablert ein redaksjon i Bergen, med Øyvind Haaland, Ivar Utne og Knut S. Vikør, som bidrog mye til å skaffe stoff frå eit meir allsidig felt enn det som elles hadde vore muleg, særleg til nummera 1–84, 3–84, 1–85 og 1–87. Elles var det støtte og hjelp å få frå fagpersonar utafør det eigentlege LSS-miljøet, noe som viser seg i forfattarlistene i bladet. Den største salssuksessen til bladet var nr. 1–84, «Språket i ei edb-tid», som vart redigert av Vikør og gjesteredaktør Einar Flydal, og som vekte stor merksemd hos dei som var aktive i den mest moderne språkbrukssektoren på denne tida; truleg har heftet historisk interesse i ettertid.

Det var ein del av bladets og for så vidt til dels laget program å dempe «bokstavstriden» utover i åttiåra. Etter nederlaget i 1981 vart det følt som nødvendig å finne fleire bein å stå på, men det å fremme radikale

former i bokmål og nynorsk og respekt for det folkelege talemålet var framleis eit viktig mål for laget, og det gjennomsyra også stoffet i bladet. Samtidig var *Språklig Samling* truleg den publikasjonen i landet som følgde Norsk språkråds verksemd tettast (med muleg unntak av Språkrådets eige blad *Språknytt*). Såleis står det i første nummer kvart einaste år i denne perioden, frå 1982 til 1988, ein kommenterande artikkel om årsmøtet i Språkrådet, der det både blir gitt referat av møta og gått inn i språkpolitiske drøftingar om emne som *Språklig Samlings* referent meinte var viktige. For studiet av Norsk språkråds historie i desse åra, er *Språklig Samling* derfor ei viktig kjelde.

Finansielt bar bladet seg akkurat. Inntektskjeldene var medlemspengar og bladpengar frå abonnentane, som nesten i sin heilskap gjekk med til bladdrifta. Annonsar hadde det vore meir av før, no vart det nesten ingenting meir på grunn av kapasitetsmangel. Vi hadde ei tid fast byte-annonse med *Dag og Tid*, og nådde dermed ut til lesarane av det bladet. Og vi fekk vanlegvis ei annonse frå forlaget til litteraturprisvinnaren det aktuelle året. Frå 1983 fekk vi så ei ny kjelde: Kulturrådets støtte til kulturtidsskrift. Vi søkte kvart år, ofte til eit bestemt temanummer med eit emne som vi definerte som allmennkulturelt, og vi fekk vanlegvis kjærkommen støtte derfrå. Det passa bra med den generelle satsinga på allmenne språkkulturelle tema som vi hadde lagt oss til, og som fall innfor Kulturrådets definisjon av «kulturtidsskrift». Her fall dei økonomiske interessene saman med den målpolitiske interessa av å nå ut til nye grupper med synsmåtene våre. *Språklig Samling* var òg noen år med i *Norsk Tidsskriftforum*, som vart stifta midt på åttitalet med Oddvar Aurstad i *Samtiden* og Ottar Grepstad i *Syn og Segn* som viktige drivkrefter.

Bladet baserte seg mye på gratisarbeid. Alt stoff vart levert på papir

og sendt med posten til trykkeriet i Flekkefjord. Det kom tilbake som upaginerte korrekturflak i to eksemplar. Det eine vart det lese korrektur på, mens det andre vart klistra opp på eit eldre nummer av bladet der det vart sett av plass til titlar, illustrasjonar m.m. og markert typar og typestørrelsar. Også dette vart sendt med illustrasjonsoriginalar i posten, og deretter kom det i retur ein ny korrektur oppsett på sider, som så vart gjennomgått og retta opp eller eventuelt endra. I spesielle tilfelle vart det kanskje også ein tredje korrektur. Men da var redaksjonen forlengst i gang med neste nummer.

Alt redigeringsarbeidet skjedde på redaksjonssekretærens, seinare redaktørens, hybel eller leilegheit til kvar tid, men sikkerheitskopiering av manus og korrektur før det vart sendt til trykkeriet, vart gjort på eitt av postkontora i Oslo, der det fleire stader var høve til å ta fotokopiar når ein putta myntar på ein automat (tre kroner pr. side, men fire sider for ein tikronemynt). Men det ferdige bladet vart tatt hand om av styret, der kasseraren (Eric Papazian frå 1983 og gjennom heile perioden vidare) hadde fått utsendingsetikettar av Foreningsservice, som i ein dugnad vart klistra på dei enkelte eksemplara av bladet før dei vart bunta saman etter postdistrikt og til slutt kjørt på Postverkets ekspedisjonssentral. Denne arbeidsmåten hadde vore brukt heilt sidan bladet starta i 1960, berre med den skilnaden at ein før Foreningsservice kom inn i bildet, måtte skrive adresse på kvart enkelt eksemplar. Det vart den gongen gjort på dugnad i lokala til Postverkets sentraladministrasjon i Oslo på kveldstid under leiing av Ivar Hundvin eller Johs. Fosså. Det tok gjerne tre kveldar pr. nummer. No i åttiåra brukte vi derimot berre éin kveld pr. nummer på bladutsendinga – eit stort framsteg.

Bladet fekk mye god omtale i desse åra, men mislykkast i det viktigaste formålet, som var å skape grunnlag for rekruttering til saka i vidare

krinsar enn norskfilologar ved å sjå språkpolitikken i større og vidare samanhengar. På slutten av perioden kunne ein merke eit ønske om igjen å konsentrere seg meir om samnorskpolitikk i trongare forstand, altså normerings- og rettskrivingspolitikk. Da redaksjonen i 1988 skifta og Rolf Theil (den gongen Endresen) overtok, låg det til rette for å fokusere meir på den reint lingvistiske dimensjonen ved saka. Vi dreg desse linene vidare i neste bolk av denne lagshistoria (sjå neste nummer).

Litteraturprisen

I 1980 fekk LSS tilbod om ein større pengesum frå lagsmedlemmen Tomas Refsdal frå Drangedal, busett på Rjukan. Refsdal, som var pensjonert arbeidar på Norsk Hydro i Rjukan, hadde arva ein større sum pengar han ønskte å bruke på ei hjartesak. Det var ikkje heilt klart kva pengane best kunne brukast til, men etter ein diskusjon mellom Refsdal og leiinga i laget vart det bestemt at han skulle gå til ei styrking av litteraturprisen. Det vart oppretta eit fond, Tomas Refsdals litteraturfond, der styret for LSS til kvar tid skulle vere styre, men fondet skulle elles vere åtskilt frå laget, og pengane skulle ikkje brukast i vanleg lagsdrift. Det vart sett opp vedtekter for prisen, der det gjekk fram at han skulle bestå av dei årlege rentene av gavesummen, runda ned til næraste heile krone, og at grunnkapitalen ikkje skulle rørast. Prisen skulle primært gå til «en forfatter eller skribent som bruker et språk som har et visst preg av de folkelige formene i bokmålet, utan at det kreves at vedkommende bruker *alle* de tillatte folkemålsformene» (punkt 4 i vedtektene).

Til da hadde prisen gått til både bokmåls- og nynorskforfattarar (i eit par tilfelle òg til dialektforfattarar: Kirsten Langbo og Vidar Sandbeck, i den perioden da dialektlina i laget var på det sterkaste). Men dei aller fleste prisvinnarane skreiv radikalt bokmål (berre Åsta Holth og Olav

Dalgard var nynorskbrukarar). Dette punktet i vedtektene var ikkje alle i laget like glade for, men det var Refsdals sterke ønske at det skulle vere slik, og lagsstyret og landsmøtet bøygde seg for det.

Formalitetane med opprettinga av fondet pågjekk i 1981, det vart nedsett ein jury av litteraturkjenningar som skulle innstille ein prisvinnar overfor styret, og året etter kunne den første prisen delast ut til Dag Solstad. Tidlegare hadde prisen berre bestått av eit grafisk blad eller ein annan kunstgjenstand; no fekk Solstad både ein sjekk med pengar og ei teikning av seg sjølv utført av Dagblad-teiknaren Rune Johanson. Det same skjedde med Erling Pedersen året etter, ein mann som elles hadde skrive både nynorsk og bokmål, men som fekk prisen for den monumentale *Din plass på jorda*, på radikalt bokmål.

På dette tidspunktet hadde den paradoksale situasjonen med eit stort prisfond som delte ut sjenerøse prisar kombinert med ein frå-handtil-munn-økonomi i lagsdrifta elles, blitt noe problematisk for lagsleiinga. Prisutdelingane vart arrangert av dei aktuelle forlaga, som alltid var velvillige, og kosta det som trongst av timelege gleder til dei frammøtte. PR av denne typen var dei sjølv sagt interessert i. Men tradisjonen med å gi ei teikning attpå sjekken tyngde såpass mye på lagets midlar – ein kunne ikkje bruke fondpengar til det – at den vart lagt vekk alt ved den tredje tildelinga, til Tove Nilsen for *Skyskraperengler*. Seinare har prisvinnarane måtta nøye seg med sjekken og sjølv mottakinga, for øvrig utan at eit surt ord noen gong vart ytra av den grunn.

I 1985 oppsto det ein konflikt kring prisen som på mange måtar vart bestemmende for rekka av prisvinnarar seinare. Juryen innstilte da ein nynorskforfattar, Einar Økland, til prisen. Dette vart ei nøtt for styret, ikkje på grunn av Øklands kvalifikasjonar, som ingen drog i tvil, men fordi det var problematisk i forhold

til ordlyden i vedtektene. Der var det rett nok opna for å gi prisen til ein nynorskforfattarar, men det var sett strenge vilkår for det (vedtektenes punkt 9):

«Skulle det hende at en ikke finner en habil bokmålsforfatter, kan prisen også gis til en nynorskforfatter som bruker flest mulig av *dette* språks radikale former, altså de formene i nynorsken som ligger bokmålet nærmest. Men denne tendensen må være klar og tydelig.»

Fleirtalet i styret meinte at LSS ikkje kunne vere bekjent av å diskriminere nynorskforfattarar, og gjekk inn for å følge juryinnstillinga. Leiaren (Vikør) stemte imot, både av formelle og språkpolitiske grunnar. Den formelle grunnen var klar nok: Etter ordlyden i vedtektene ville ei tildeling til ein nynorskforfattar bety at det ikkje fanst bokmålsforfattarar som var kvalifiserte til å få prisen. Det gjorde det i rikt monn, og det var ingen ueinig i. Den språkpolitiske grunnen var at det var viktigare å fremme og styrke det radikale bokmålet enn ein radikal nynorsk som allereie hadde rimeleg gode kår. Det var LSS sin analyse at det radikale bokmålet var den mest undertrykte forma for skriftleg norsk i det heile, og da var det rimeleg at ein pris frå Språklig Samling tok eit særleg ansvar for den, også i form av den paragrafen Refsdal ønskte å ha i vedtektene på dette punktet. Leiaren gjekk derfor inn for å desavuere juryen og foreslo ein alternativ prisvinnar som skreiv radikalt bokmål (og som for øvrig også fekk prisen noen år seinare), men vart altså nedstemt. Økland fekk prisen for 1985, vel fortent også etter mindretalets meining, men det førte til eit noe kvast etterspel mellom styret og Refsdal, som enda med ei innstramming av ordlyden i vedtektenes punkt 9:

«Skulle det noen gang hende at det ikke finnes en bokmålsforfatter som oppfyller kravet i punkt 4, da – men først da – kan prisen også gis til en nynorskforfatter som bruker

flest mulig av *dette* språks radikale former, altså de formene i nynorsken som ligger bokmålet nærmest. Men denne tendensen må være klar og tydelig.»

Resultatet er at ingen nynorskforfattar har fått prisen etter Økland. Ei slik tildeling ville vere ei innrømming av at radikalt bokmål ikkje var brukt i noe kvalitativt akseptabelt verk i det aktuelle året, og den situasjonen har så langt aldri oppstått. Rett nok har somme seinare prisvinnarar *også* nytta nynorsk (t.d. Karin Sveen og Arvid Hanssen), men ein tospråkleg praksis hos forfattaren har aldri vore noe problem. Prisen har dei fått for bruken av eit ledig og godt radikalt bokmål. Og den synleggjinga av denne språkforma som LSS har medverka til gjennom litteraturprisen, har truleg, meir enn noe anna laget har gjort, bidrege til å fremme det språkpolitiske målet LSS har hatt sidan starten.

Refsdal tok fleire gonger opp spørsmålet om å utvide prisen til å omfatte munnleg språkbruk, ikkje minst i NRK, og vedtektene opnar i beskjeden grad for det. Men på dette punktet har sentralstyret i laget vore restriktivt, og like eins juryane, i og med at det ville gi store avgrensingsproblem. Så prisen er blitt verande ein *litteraturpris* i streng forstand.

Norsk språkråd

LSS var i heile tiårsperioden representert i Norsk språkråd ved Geirr Wiggen i bokmålsseksjonen og Ernst Håkon Jahr i nynorskseksjonen.

Det å gjere seg gjeldande i Språkrådet og om muleg påverke det, var eit sentralt arbeidsområde i heile perioden; ved sida av bladet og litteraturprisen var det den arenaen der laget greidde å gjere seg mest synleg, både gjennom dei to representantane, og gjennom å uttale seg om og sende inn framlegg i konkrete aktuelle saker. Åttiåra begynte med ein språkpolitisk spent situasjon, som etter kvart vart neddempa og avspent: Dei viktigaste stridssakene

fann ei løysing, og etter 1985 var situasjonen ganske roleg. Dei få konfliktane som skjedde, var av det meir anekdotiske slaget.

Vi refererer kort dei viktigaste saksområda der LSS engasjerte seg i Språkrådet i åttiåra.

Tiåret opna med sluttfasen i den store striden rundt normeringa av bokmålet og den liberaliseringa i tradisjonell lei som hadde vore under førebuing i mange år. Men Språkrådet hadde gjort sitt endelege vedtak og sendt saka over til departementet alt i 1979, så ordskiftet i 1980–81 retta seg mot departementet og Stortinget. Da liberaliseringa gjekk samrøystes gjennom i Stortinget 1. juni 1981, var saka å rekne som avgjort, og også LSS aksepterte resultatet som eit fullbyrda faktum. Det vart aldri seinare gjort noe forsøk på «omkamp», som alle rekna som fåfengt uansett.

Men LSS prøvde likevel å dra nytte av den nye situasjonen ved å foreslå utvidingar den andre vegen i et formelt brev til Språkrådet. Hovudsaka var å tillate hokjønnsbøying i ord på *-ning*, som framleis hadde obligatorisk hankjønn, mens *-ing* hadde valfritt hankjønn eller hokjønn. Tilsvarende foreslo laget å godkjenne *meir* og *fleire* attåt *mer* og *flere*. Tanken var at dette skulle jamne ut inkonsekvansar, slik at ei valfriheit som alt var langt på veg gjennomført skulle sleppe til også i tilsvarende ord der det mangla.

Språkrådet avviste alt. Men i den nye bokmålsreforma, som kom i eit heilt anna klima i 2005, vart hovudpunktet, valfritt hokjønn i ord på *-ning*, gjennomført, så det gjeld i dag.

Ein større normeringsstrid på tidleg åttital gjaldt nynorsken. Her sto ei liberalisering i ordtilfanget i sentrum, og LSS støtta sjølv sagt det, men sto litt på sidelinja. Daverande leiar i laget, Lars Vikør, var også med i prosessen i eigenskap av nynorskbrukar, som medlem i den nemnda Språkrådet sette ned til å greie ut saka under leiing av Kjell

Venås, og for han framsto det som mest tenleg (ikkje minst taktisk) å ta heile striden internt i nynorskørsla (som var svært delt i saka) og påverke makttilhøva der. Resultatet vart ei forsiktig og noe tvitydig opning frå Språkrådets side, og det kom nye rundar i saka på nittitalet.

Men også sjølv rettskrivinga i nynorsk vart gjennomgått i Språkrådet tidleg på åttitalet, og LSS var aktive og la fram eit relativt omfattande framlegg til liberalisering i tilnæringslei (tilnærming særleg til folkemålet utafor det nynorske kjerneområdet). Dette var nok dels meint som mottrekk til tilsvarende krav frå den andre sida, den fløya i målrørsla som ønskte å dra nynorsken tilbake i retning Ivar Aasen, eller i alle fall i retning av 1917-rettskrivinga. Resultatet vart ei gradvis, men ikkje særleg vidtgående, opning mot former som hadde brei støtte i talemålet, og det kunne gå både i tradisjonell og radikal lei. LSS fekk ikkje særleg gjennomslag for framlegga sine, men truleg fungerte dei på eit vis som motvekt mot presset frå den andre sida – der dei heller ikkje oppnådde særleg mye. Det var generelt ikkje stemning for nye store endringar i Språkrådet.

Ei hissig kampsak i starten av tiåret gjaldt talemålet – nemleg uttalemærkingar i autoriserte skoleordlister. Hovudstridseplet var trykkmærkingar: LSS sine representantar gjekk sterkt imot praksisen med å markere sistestavingstrykk i fremmedord som *banan* og mange andre. Dei ville jamstille førstestavingstrykket i det austlandske og trønderske folkemålet, og ønskte derfor alle trykkmærkingar vekk (formelt foreslått av Geirr Wiggen). Motframlegget var at slike mærkingar skulle stå som opplysning for dei som ønskte informasjon om standarduttalen, men at det i forordet til ordlistene skulle stå ein merknad om at dette ikkje var meint som normering, og at uttale med førstestavingstrykk ikkje var ukorrekt for dei som hadde det i sitt

naturlege talemål. Røystinga i rådet viste eit interessant og ofte gjennomgåande mønster i slike saker: Wiggens framlegg om å fjerne mærkingane fekk fleirtal i nynorskseksjonen, men fall i bokmålsseksjonen. Dermed sigra det mest moderate framlegget, dvs. det som låg nærast eksisterande praksis (sia eit vedtak i Språkrådet måtte ha fleirtal i begge seksjonar for å vere gyldig).

Vi går kortare inn på andre saker.

I 1982–83 raste det ein strid om dei tilsette i Språkrådet sin rett til å bruke eigne språkformer innafor læreboknormalen, dvs. radikale former i bokmålet, kontra kontorsjefens rett til å bestemme over formvalet. Wigen kjempa for dei tilsette sine rettar mot leiinga si instruksjonsmyndighet, og tapte. Dette er belyst i eit temanummer av bladet (1–83).

Eit par år seinare var det oppe to saker LSS engasjerte seg sterkt i. Den eine gjaldt spørsmålet om ein skulle akseptere talemålsnormering og eksistensen av eit normaltalemål i Norge, jamvel som noe positivt – det førte til eit eige rådsmøte utanom årsmøta i 1985. Det vart på mange måtar ein god debatt, men han avslørte sterke motsetningar og sterkt kjensleengasjement på begge sider. Resultatet vart at Språkrådet ikkje skulle engasjere seg direkte på dette feltet, men begrense seg til normering av skriftspråk.

Ei anna sak som direkte gjaldt skriftspråk, var normering av tekster i leseverk for skolen. Her kom LSS for ein gongs skyld til å stå saman med riksmålssida på eit liberalt standpunkt med stor respekt for den opphavlege og autentiske språklege forma i litterære tekster. I rådet elles var det gradsskilnader i synet på kor mye tilpassing og modernisering ein kunne tillate seg, og det enda med eit ganske detaljert regelverk for korleis slik normering skulle gjerast.

Den siste saka eg skal nemne her, var på sett og vis meir anekdotisk. Det var slik at sekretariatet under granskinga av eit norskverk for skolen, der rådet hadde fagleg godkjen-

ningsmyndigheit, nekta å akseptere bruken av termen «konservativt bokmål» for «moderat» i omtalen av det mest tradisjonelle bokmålet i eit språkhistoriekapittel. Dette førte til klage på overgrep: Det vart peika på at det her ikkje var snakk om utøving av fagleg kompetanse, men om språkpolitisk sensur. Forfattar og forlag måtte gi seg, men ei tilsvarande sak kom opp att noen år seinare i langt på veg same form (blir omtala i neste nummer).

LSS sitt gjennomslag i Språkrådet var hundre prosent avhengig av dei personane som representerte laget, og gjennomslaget var større enn stemmetalet vårt skulle tilseie på grunn av at laget – i likskap med dei andre språkpolitisk engasjerte oppnemningsinstansane – nemnte opp sine beste folk på dei saksfelte Språkrådet arbeidde på. Eit solid bevis på det kom da Geirr Wiggen i 1988 ganske overraskande vart valt til leiar av bokmålsseksjonen etter kampvotering mot den sittande leiaren. Med det vart han også leiar av rådet (der leiarskapen alternerte mellom dei to seksjonane frå år til år). Det viste også at det synet LSS sto for, vart rekna som «stoverint» hos fleirtalet i seksjonen i ein situasjon da konfliktnivået i normerings-saker var ganske lågt – i ein mellomperiode mellom to reformperiodar.

Språkpolitiske saker

LSS hadde gått frå ein klassisk tilnæringspolitikk til ein tidsriktig «folkemålspolitikk» på syttitalet, der det viktigaste delvis var kamp for folkeleg talemål i seg sjølv, og ein skriftmålpolitikk som primært favoriserte folkelege former i begge skriftspråka, til dels realisert gjennom ein omfattande valfridom, som no vart sett som eit mål i seg sjølv og ikkje eit steg i retning av større einskap i framtida. Såleis deltok LSS i dei årvisse dialektaksjonane som vart haldne med utspring i mål-rørsla fram til 1982. (I 1981 sprakk samarbeidet om ein slik aksjon fordi Noregs Mållag insisterte på nynorsk

i alt materiell frå aksjonen, eit diktat fleire samarbeidspartnarar ikkje godtok, men det vart likevel halde ein lokal «tverrspråkleg» aksjon i Oslo der LSS var med.)

Frå 1980 av var det klart at dette ikkje hadde styrka slagkrafta og innverknaden til LSS i samfunnet, knapt politisk og enda mindre organisatorisk. Dessutan var det begynt å blåse nye vindar i samfunnet, og dei radikale sekstiåttarposisjonane frå syttitalet vart meir og meir utfordra. Rett nok viste det seg at dialektfrigjeringa i talemålet var varig, men dialektlina i skriftmåls-politikken var ikkje sjølvstendig lenger. Men det same gjaldt statleg tilrettelegging av språkutviklinga i ei viss lei. Høgrebølga fremma privatisering og individualisering.

Det var behov for gjennomtenking av strategien. For LSS betydde det ei nedtoning av talemålskampen og ein ny konsentrasjon om skriftmålskampen, der ein hadde komme utan samanlikning kortast.

Kampen for å hindre eller modifisere liberaliseringa innafor bokmålet førte ikkje fram, men enda i fullt nederlag. Men framleis eksisterte dei radikale formene innafor bokmålet, og framleis var det den mest undertrykte forma for norsk. Dette var LSS sin analyse, og det botemiddelet laget kunne peike på, var ei styrking og synleggjering av radikalt bokmål. Striden om litteraturprisen var eit uttrykk for dette, like eins dei mislykka initiativa for ei liberalisering av bokmålsnormalen i radikal lei. Men problemet var ikkje at offisielt bokmål var for lite radikalt, problemet var at det radikale bokmålet vart lite brukt. Derfor vart det no etterlyst eit meir planfast arbeid for å få radikalt bokmål meir i bruk ute i samfunnet.

I 1983 vart dette synet lagt fram på landsmøtet av leiaren, Vikør. Han foreslo at LSS skulle ta fatt på ei kodifisering av radikalt bokmål på bakgrunn av levande brukte former i skrift og i folkeleg austlandsmål (og unngå typiske nynorskformer frå

1938 som hadde blitt ståande som papirformer i bokmålet), i samråd med vidare krinsar som var positive til folkelege former i bokmålet. Gjennom dette arbeidet skulle LSS posisjonere seg som ein forvars- og kamporganisasjon for radikale og folkelege former i bokmål, og legge vekt på å bygge opp ein slags språkleg infrastruktur og eit organisert samfunn av språkbrukarar for denne forma. På den måten håpa ein å få synleggjort det radikale bokmålet som ein fullverdig skriftvarietet av norsk, til bruk til alle formål, på same måten som nynorsken var blitt etablert. Ved slik å profilere seg som forkjempar for eit bruksspråk, ikkje berre for ein språkleg idealtilstand i framtida, kunne ein håpe å nå større grupper av bokmålsbrukarar og dermed styrke rørsla såpass at ho fekk ei eiga tyngd i samfunnet.

Dette var eit ambisiøst mål, men det som var uakseptabelt for landsmøtefleirtalet, var det med kodifisering av eit radikalt bokmål. Fleirtalet sto fast på den liberale ideologien laget hadde utvikla, og som gjekk på at språkbrukarane skulle ha fridom til å velje former frå ein rikhaldig meny utan begrensningar anna enn dei som var gitt i den offisielle rettskrivinga (for dei som var pliktige til å nytte den). Framlegget fall altså, og det var uansett ikkje ressursar til å gjennomføre den meir utetterretta politikken det hadde tatt utgangspunkt i. Vikør, som hadde fronta normeringsframlegget, tok i staden initiativ til småskriftet *Å skrive radikalt bokmål*, som kom ut i 1986. Det var ikkje autorisert, heller ikkje av LSS, som normerande, men berre rådgjevande.

Elles følgde laget dei sakene som var oppe i Språkrådet, som vi har skissert ovanfor, og dei vart som nemnt aktivt følgt opp i bladet. Eit tema som stadig kom att, var kritikken av den «skjulte» normeringa til fordel for konservativt bokmål i tekstproduserande maktinstansar; til dømes gjekk Eric Papazian og Helge Omdal i 1980 ut mot språk-

sensur i fjernsynstekstinga. Denne kritikken var det brei semje om i laget. Andre saker laget uttalte seg om av meir allmenn språkpolitisk karakter, var sidemålsstilen (igjen), normering av stadnamn (i samband med eit nytt lovframlegg i 1983; lova vart vedtatt først i 1990), styrking av norskundervisninga, røystereglar ved målrøystingar i skolekrinsane, saka om ei samisk språklov, og også meir lokale saker som nedlegging av ei nynorskklasse ved Lunde skole i Telemark (etter initiativ frå Øyvind Gulliksen) og skrivemåten «Majorstua». Bakgrunnen for desse fråsegnene var ofte at LSS var høringsinstans for lovframlegg og andre offentlege dokument, og det var ein bevisst politikk at laget skulle markere seg mest muleg aktivt i slike samanhengar – jamvel om sakene ikkje gjaldt «LSS-saker» i snever forstand.

Uheldig kom laget ut med ein aksjon der ca. 100 bokmålskommunar rundt i landet fekk brev frå LSS med oppmoding om å bli språknøytrale (1985). Ca. fjerdeparten svarte, og noen få av desse følgde oppmodinga. Men det utilsikta resultatet var at Telemark, som hadde vore eit nynorskfylke, vart nøytralt. Grunnen var at fylkets målform var bestemt av talet kommunar i dei ulike språkkategoriane, og når over eit visst tal kommunar var nøytrale, skulle heile fylket vere det. Av dei kommunane som hadde valt målform i Telemark, var dei fleste nynorske, og da skulle også fylket vere det. Men da Skien og Kragerø skifta frå bokmål til nøytralitet, bikka talet på nøytrale kommunar over den magiske grensa, og fylket vart nøytralt. Sidan svekking av nynorsken, den veikaste av dei to målformene, var imot LSS sin politikk, vart dette opplevd som

temmeleg pinleg av oss som hadde gjennomført aksjonen.

Det er tid for å oppsummere: Ideologisk var åttiåra i det store og heile eit roleg tiår for LSS, utan større indre motsetningar eller debattar. Profilen til laget var ganske reformistisk i denne tida, med klare standpunkt i dagsspørsmåla ut frå det grunnsynet som no var fastlagt, men lite av nye initiativ og nye tankar. Samnorskperspektivet – og ordet *samnorsk* – vart berre i liten grad brukt og flagga, det hadde elles også vore tilfellet i den radikale perioden på syttitalet (på grunn av assosiasjonane til «teknokrati»), og tilnærming mellom bokmål og nynorsk sto heller ikkje høgt på dagsordenen. Det ein no gjekk inn for, var ei gradvis opning for folkelege former i bokmål og nynorsk – noe som oftast indirekte også betydde ei tilnærming til den andre målforma. To mest muleg folkelege skriftnormer var no målet, og samansmelting vart uansett rekna som eit så fjernt perspektiv at ein ikkje ville legge vekt på det i dagspolitikken.

Dette var den lina som vart ført i Lars Vikørs leiarperiode og den umiddelbare ettertida. Etter kvart bygde det seg likevel opp ein reaksjon mot denne forsiktige lina.

VIGLEIK LEIRA:

Normering etter 1.7.05

Duoen Helge Omdal og Rune Røstad har kommet med ei ny bok om normering: *Språknomering – i tide og utide* (Novus forlag 2009). Den forrige var *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis* (Høyskoleforlaget 2003).

Den siste er ei samling av innlegga på en konferanse ved Universitetet i Agder i november 2007. Der er i alt 20 artikler, 5 utenlandske (om tysk, svensk, dansk, finlandssvensk, islandsk, flamsk) og resten norske med artikkelforfatterne Gunnstein Akselberg, Endre Brunstad, Helge Dyvik, Øystein Eek, Jan Olav Fretland, Vidar Haslum, Svein Lie, Helge Omdal, Helge Sandøy, Inge Særheim, Ragnhild Tønnessen, Lars S. Vikør og Magnhild Vollan. Dyvik sin artikkel om «Normering i den post-samnorske æra» er kanskje den som samsvarer best med boktittelen (som ellers er dekkja gjennom innleiingskapitlet av Omdal og Røstad).

Mellom de to bøkene kom der en god del endringer i bokmålsrettskrivinga og atskillig færre i nynorsk, fastsatt med virkning fra 1.7.2005 av Kultur- og kirkedepartementet i brev av 16.2.2005 til Norsk språkråd. For bokmålets del kan endringene kalles 2005-reformen, med bortfallet av sideformer som det viktigste prinsipielle nye.

I brevet ga departementet uttrykk for at bokmålsrettskrivinga nå kan få være i fred ei stund framover: Departementet ser det ikke «som aktuelt å nedsetja ein rettskrivingskommisjon for å arbeida vidare med sikte på ein større revisjon av bokmålsrettskrivinga. Det som no er godkjent, bør etter departementet si vurdering kunna gje grunnlag for relativ stabilitet i åra framover.»

Departementet si formulering her

er indirekte et svar til oversetter Knut Johansen, som i et innlegg i Klassekampen 26.6.03 tok til orde for en slik kommisjon.

Sammen med Dyvik (s. 115) kan en spørre om der i heile tatt er grunn til å fortsette med offisiell normering (av bokmålet) i Norge. Han nøler med å svare «nei» og peker bl.a. på nye ord og navn som dukker opp. Han viser også til at «Hvis den offisielle språknormeringen abdiserer, overlater vi feltet til de uoffisielle normeringsaktørene i forlag, avisredaksjoner og andre medier som kan ha sine egne agendaer på tvers av den jevne språkbrukers interesser.»

Nynorsk

Bokmålet per i dag kan til ein viss grad og i ein viss forstand seiast å vere «ferdignormert». Det same er langt frå tilfellet når det gjeld nynorsken. Meinngane om korleis nynorsken skal sjå ut og om der er behov for ei normendring, er svært sprikande. I artikkelen sin («Paradoks i framtidig nynorsknormering») viser Fretland (s. 134) til denne utsegna frå Aud Søyland og Turid Kleiva: «Kvifor skal ein driva gjennom ei stor rettskrivingsendring som brukarane ikkje har bedd om, fagfolka er usamde om og den største brukarorganisasjonen går mot?»

Eit kjernepunkt i striden om nynorsken er om der skal vere sideformer eller ikkje. I *Utgreiing om og framlegg til revisjon av rettskrivinga i nynorsk* (30.10.2002) gjekk Språkrådet inn for å ta bort sideformene. Utgreiinga vart sendt ut på høyring, og tendensen i høyringsfråsegnene førte til at rådet ombestemte seg. I framlegget som vart sendt over til departementet, heldt ein fast på systemet med hovudformer og

sideformer (kalla «tonivåsystemet» i Vikør sin artikkel «Omforming av nynorsk på tidleg 2000-tal – behov eller trong?»). Dermed fekk ikkje departementet i denne omgangen gjennomslag for ønsket sitt om fjerning av sideformene også i nynorsk.

Men spørsmålet om sideformer står framleis ope. I brevet av 16.2.2005 (der storparten av endringane i nynorskframlegget frå Språkrådet vart avvist) heiter det m.a.: «Departementet si vurdering er at nynorskrettskrivinga truleg ikkje har funne ei stabil form med det som no er vedteke [dvs. i framlegget frå Språkrådet], og at spørsmålet om å fjerna normhierarkiet også i nynorsk neppe har tapt sin aktualitet.»

Styret i det nye Språkrådet vedtok på møtet sitt 13.9.2007 m.a. dette:

På grunnlag av utgreiinga om nynorsknorm i 2003 set styret i gang arbeidet med å laga ei tydeleg, enkel og stram norm for nynorsk, utan sideformer. Denne nye norma skal vere eit tilbod til alle som ynskjer å skriva korrekt nynorsk, og ho skal gjelda for alle som pliktar å skriva innanfor ei norm.

I *St.meld.nr.35 (2007-2008) Mål og meining. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk* er der ein grundig omtale (s. 205–6) av dette vedtaket, og departementet konkluderer med at der ikkje er grunn til å gå imot at dette arbeidet blir sett i gang. Stortinget drøfta meldinga 28.4.2009, og i ei pressemelding same dag seier departementet at Stortinget i dag har «slutta seg til rammene for ein ny og meir offensiv språkpolitikk.»

Det skulle dermed vere fritt fram for Språkrådet til å komme med eit framlegg til ei ny nynorsknorm ein gong dei næraste åra.

Normeringsverksemd i det nye Språkrådet

Ifølgje § 5 i vedtektene hadde det gamle Språkrådet (Norsk språkråd) fullmakt til å gjere endelege vedtak i rettskrivingsspørsmål som galdt skrivemåte og bøyning av nye ord og andre tidlegare unormerte enkeltord (galdt også transkripsjon av namn), vidare også i spørsmål om forkortingar, teiknsetjing, datering og andre taluttrykk, stor eller liten førebokstav, særskriving eller samanskriving, orddeling.

Vedtektene for det nye Språkrådet (fastsette av departementet 25.4.2006) seier i § 1 at «Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål» og at rådet skal «forvalta dei to offisielle språknormene». Der er ikkje sagt noko om fullmakter, retningslinjer eller framgangsmåtar i normeringssaker. Men § 2 opnar for at «Departementet kan tillegga Språkrådet spesifikke oppgåver og eventuelle fullmakter innanfor definerte saksfelt, om nødvendig med nærmare reglar om saksførebuing og avgjerdsprosedyre.»

29. mai 2006 sende departementet eit brev til Språkrådet om «Omfang og organisering av fremtidig normeringsarbeid». I brevet blir rådet bedt om å «utrede spørsmålet om framtidig normeringsvirksomhet» og om å komme «med en konkret drøfting av innhold og omfang av et nødvendig løpende normeringsarbeid.» Rådet blir også bedt om å «om mulig antyde noe om prioriterte arbeidsområder framover.» – Sagt på ein litt annan måte blir rådet bedt om å komme med ei skisse «for det som litt upresist kan omtales som det daglige vedlikehold av etablert norm i bokmål og nynorsk.»

21. august 2006 svara Språkrådet. Til slutt i brevet heiter det at «følgende fire normeringsrelaterede områder [bør] ha prioritet:

- a) en gjennomgripende revisjon av rettskrivningen for nynorsk
- b) organisering av et kontinuerlig

arbeid med nynormering, terminologi og språkbobservasjon

c) vurdering av et klarere skille mellom regel og råd i det som har med skriveregler å gjøre

d) forbedring av informasjonen om normen».

Til dette er å seie at berre det første punktet har beinveges med normeringssaker å gjere.

Dei andre punkta dreier seg i hovudsak om korleis ein skal *organisere arbeid* med tilknytning til normeringssaker. Det er nok difor ordet «normeringsrelatert» er brukt.

Litt underleg og uklårt verkar det også når Språkrådet seier at «De synpunktene vi legger frem i denne utredningen, skal ikke være bundet til bestemte mandatformuleringer eller bestemte organisatoriske løsninger.» Det kan fortone seg som om ein heller vil ha eit meir eller mindre flytande forhold enn eit fastlagt regime med klårlegging av kva Språkrådet kan/skal gjere og kva det ikkje kan/skal gjere. – Personleg ville eg ha sett det som naturleg at fullmaktene til det gamle Språkrådet vart overførde til det nye Språkrådet.

Utalandske geografiske navn i bokmål

På ett temmelig lite delområde er der allerede kommet ei endring i bokmålsnormen av 2005. Det gjelder noen utalandske geografiske navn, men er ei rein intern norsk sak. Ved hunnkjønns substantiv i bestemt form som etterledd er det nå valgfritt med omsyn til endinga *-a/-en*, også der hvor der tidligere var fordeling på ei hovedform *-a* og ei sideform *[-en]*. Etter rettskrivinga per i dag er det altså valgfritt om en vil skrive *Persiabukta* eller *Persiabukten*, *Ellesmereøya* eller *Ellesmereøyen*, *Californiahalvøya* el. *Californiahalvøyen*

Denne endringa er naturleg nok ikke kommet med i 2005-utgaven av *Tanums store rettskrivningordbok*, men er gjennomført i den lista

som Språkrådet har liggende ute på nettet (se http://www.sprakrad.no/Sprakhjelp/Rettskriving_Ordbøker/Geografiske_namn/), likeså i boka mi, *Geografiske navn i flere språk* (Novus 2006).

Forhistoria til denne endringa er slik: Før 2005-reformen fulgte de geografiske navna valgfriheten der der var jamstilte hovedformer. Eksempelvis ga *elva* el. *elven* valgfriheten *Hudsonelva* el. *Hudsonelven*. (Tilsvarende for flertall i intetkjønnsord: *fjella* el. *fjellene* ga *Andesfjella* el. *Andesfjellene*.) Derimot ga ei fordeling på ei hovedform og ei sideform hovedforma som eneform i geografiske navn: eksempelvis førte *bukta* [*bukten*] bare til *Biscayabukta*, *øya* [*øyen*] ga *Baffinøya* og *Kolahalvøya*.

2005 ga inga endring i dette. *Biscayabukta*, *Baffinøya* og *Kolahalvøya* var fortsatt eneformer. I et brev av 25.8.2005 fra Bokmålsforbundet til Kultur- og kirke departementet ba forbundet om at valgfriheten i slike ord også måtte omfatte geografiske navn. Departementet oversendte brevet til Språkrådet og ba om ei vurdering. Saka endte med ei justering i tråd med Bokmålsforbundets ønske.

Justeringa gjelder bare utalandske navn. Der er ingen endringer for navn i Norge. Eksempelvis har *Andøya* (i Nordland), *Eigerøya* (i Rogaland), *Flekkerøya* (i Vest-Agder), *Helgøya* (i Hedmark), *Herøya* (i Telemark), *Sørøya* (i Finnmark) og *Tromøya* (i Aust-Agder) ingen former med *-øyen* ved sida av seg.

Transkripsjon

Med *transkripsjon* siktar eg til ei overføring frå skriftsystem til skriftsystem med tanke på bruk tilrettelagd for ålmenta, t.d. i avisspalter og på fjernsynsskjermen. *Translitterering*, eintydig overføring av skriftteikn til skriftteikn med tanke på vitskapleg bruk, er ei anna sak som eg ikkje tek opp her.

Stoda per i dag er at der finst ei offisiell tilråding for transkripsjon frå

russisk, vedteke i i 1970 med nokre endringar i 1995. For andre slaviske språk som nyttar det kyrilliske alfabetet, kom ei tilråding i 2004 (sjå Norsk språkråd si årsmelding for 2004 eller nettstaden <http://www.sprakrad.no/upload/9261/kyrillur.pdf>). For nygresk kom ei tilråding i 2001, sjå årsmeldinga for 2001 eller nettstaden <http://www.sprakrad.no/upload/9261/Gretran.pdf>.

I artikkelen «Utenlandske navn på norsk» (i boka til Omdal og Røstad) drøftar Svein Lie m.a. dei vedtekne transkripsjonssystema for russisk og nygresk. Han viser til at der synest å vere toleleg bra aksept for russisk, men heller dårleg når det gjeld nygresk.

Frå tid til anna har der komme oppmodingar til Språkrådet (både det gamle og det nye) om å ta for seg transkripsjon også frå andre språk, t.d. arabisk og dari (eit offisielt språk i Afghanistan). Førebels har ikkje slike oppmodingar resultert i noko. Men med tanke på at Noreg er eit «land i verda» med meir eller mindre aktiv deltaking på ymse felt i statar langt borte (t.d. med medverking i krigen i Afghanistan i tiår frametter?), vil slike spørsmål dukke opp på nytt med ujamne mellomrom. Det vil difor ikkje skade om Språkrådet tek opp dette sakskomplekset til grundig drøfting, i første omgang i fagrådet for normering og språkobservasjon.

Det første ein bør ta stilling til, er prioritering. Skal ein sjå det slik at transkripsjonsspørsmål er for kompliserte og ressurskrevjande til at ein kan ha von om å komme fram til brukbare resultat? Skal ein med andre ord overlata til medieverda å fastsetje praksis (god eller dårleg, skiftande eller nokolunde fast) på dette feltet?

Dersom ein ut frå svaret på spørsmålet ovafor finn at utarbeiding av transkripsjonssystem er noko Språkrådet kan/bør stelle med, kjem neste spørsmål. Skal ein ta aktuelle språk enkeltvis, i den rekkjefølgja dei måtte dukke opp, eller *først*

utarbeide allmenne retningslinjer for transkripsjon generelt, og *deretter* sjå på einskilde språk med tilpassing av dei generelle prinsippa? – Her meiner eg at utarbeiding av generelle retningslinjer må komme først.

Under arbeidet med transkripsjon frå nygresk kom fagnemnda i det gamle Språkrådet (på eit møte 1.10.1997) fram til denne prioriterte rekkjefølgja for prinsipp å halde seg til: 1) uttale i målspråket, 2) uttale i kjeldespråket, 3) namn med tradisjon i norsk, 4) skrivemåte i kjeldespråket.

Eit slik utgangspunkt meiner eg er gale. Transkripsjon dreier seg *i første rekkje* om skriftteikn (bokstavar i norsk, bokstavar eller andre skriftteikn i kjeldespråka). *Dinest* er det tale om uttale, i norsk og i kjeldespråket. Ofte vil det vere slik at der til å byrje med slett ikkje er nokon uttale i norsk for det aktuelle namnet, t.d. når ei hending fører eit tidlegare heilt ukjent namn inn i nyhendebiletet.

Startpunktet for transkripsjon *til* norsk er bokstavinventaret i norsk. Det står fast og har gjort det i lange tider (heldigvis, motfør vanskanen ein har fått i svensk med omgjerding av *v* og *w* frå eitt grafem (med to variantar) til to grafem). Kor mange av bokstavane skal brukast ved transkripsjon? Korleis skal dei brukast?

Her lyt ein splitte inventaret opp i fleire delar: dei særnorske bokstavane, dei unorske bokstavane og restmengda. Dei særnorske er *æ* (felles med dansk, færøysk, islandsk), *ø* (felles med dansk og færøysk), *å* (felles med dansk og svensk). Dei unorske er *c*, *q*, *w*, *x*, *z*. Dei er unorske i den forstand at dei ikkje har eigne funksjonar i det norske skriftssystemet (sambandet til norsk tale). I ord og namn der dei er brukte, er uttalen tilpassa det ein vanlegvis nyttar andre bokstavar til. – Restmengda av bokstavane har det til felles med *c*, *q*, *w*, *x*, *z* at dei er felleseuropeiske.

Mitt syn er at ein i transkripsjon til norsk bør halde seg mest mogleg til

restmengda. Dei særnorske bokstavane bør utelukkast heilt, og dei unorske bør brukast med varsemd.

Når eg vil halde dei særnorske bokstavane utafør, har det ikkje med uttalen å gjere. I svært mange tilfelle vil bruk av desse bokstavane samsvare godt med uttalen i det aktuelle kjeldespråket. Poenget er nettopp at dei er *særnorske*. I eit verdsatlas vil ein uansett utgjevarspråk ikkje finne ein einaste *æ*, *ø* eller *å* i namn utafør Norden, heller ikkje i eit norsk atlas. Norske språkbrukarar har absolutt inga røynsle med *æ*, *ø*, *å* i så måte. Innføring av desse bokstavane t.d. i asiatiske namn vil verke forvirrande, særleg ved namn som frå før kan vere kjende med andre bokstaveringar. – Når eg tek opp dette her, kan poenget for andre språkfolk synast sjølv sagt og uturvande å nemne. Eg gjer det fordi der faktisk har komme framlegg om å nytte desse bokstavane i transkripsjon frå eit aktuelt språk.

Dei unorske bokstavane *c*, *q*, *w*, *x*, *z* kan nyttast i ulik grad, alt etter kva språk ein skal transkribere frå. *Z*-en er til dømes grei å bruke til å gje att stemd *s* (som i russisk). *W*-en kan gje att den lyden me kjenner frå engelsk, t.d. i ordet *what*. Han er med i transkripsjonssystemet for kviterussisk, der han står for den kyrilliske bokstaven *ѡ*. Motfør her polsk med latinsk alfabet der ein nyttar *w* for lydverdien [v] og *ł* for lydverdien [w], t.d. i elvenamnet *Wista*. – *Q*-en kan brukast der eit språk skil mellom det me oppfattar som *k*-lydar.

Om ein tenkjer på uttale, er det verre å sjå nytta av *c* og *x* i transkripsjonar, men ein skal ikkje sjå heilt bort frå andre argument. Når ein i gresk har lydverdien [ks] uttrykt i éin bokstav (*ξ*), gjer den norske transkripsjonen *x* det mogleg å halde på ein eventuell skilnad i gresk mellom *ξ* og *κσ*. Ei samanlikning mellom russisk *κс* > norsk *ks* (t.d. i namnet *Александр* > *Aleksandr*) og gresk *ξ* > norsk *x* (t.d. i *Αλέξανδρος* > *Alexandros*) viser ein systematisk parallellitet: to bokstavar i russisk

gjev to bokstavar i norsk, éin bokstav i gresk gjev éin bokstav i norsk.

Når ein tek til med utarbeiding av eit transkripsjonssystem for eit visst språk, er det naturleg å sjå det slik at éin bokstav bør attgjevast med éin bokstav, og at eit bokstavsamband bør attgjevast med eit bokstavsamband. Men ein kan snart finne ut at det ikkje alltid let seg gjere. I transkripsjon til norsk frå russisk blir t.d. bokstavane *ě, ю, я* overførde til bokstavsambanda *jo, ju, ja*. Den russiske bokstaven *e* blir på si side dels attgjeven med norsk *e*, dels med bokstavsambandet *je*. Dei greske bokstavsambanda *ελ, οι, γκ* blir attgjevne med bokstavane *i* (< *ελ, <οι*) og *g* (< *γκ*).

Bokstavbruken i norsk transkripsjon bør følgje det som elles gjeld i norsk rettskriving, t.d. bruke bokstavane *j* og *y* til å gje att dei lydverdiane som desse bokstavane står for i norsk, i motsetnad t.d. til bruken av *j* og *y* i engelsk med andre lydverdiar. Byen på Kolahalvøya heiter såleis *Zapoljarnyj* på norsk, ikkje t.d. *Zapolyarnyy*.

Diakritika er ikkje ein integrert del av norsk rettskriving, og der er

difor heller ikkje grunn til å ta med diakritika i transkripsjon av andre språk. Der er eitt unntak i dei eksisterande transkripsjonssystema. Den bulgarske kyrilliske bokstaven *ѣ* skal transkriberast med *ě*, t.d. i namnet *Veliko Tärnovo* (< *Велико Търново*). – I atlas, både norske og utaland-ske, er det vanleg å sjå diakritika i stadnamn i Midausten og i Iran. For ålmenta er det meir forvirrande enn opplysende. I fastsette system for transkripsjon frå arabisk og persisk bør ein kunne greie seg utan.

Sjølv om behandlinga av prioriteringssporalet skulle ende med at Språkrådet ikkje ser seg i stand til å ta fatt på transkripsjon av noko enkeltspråk i den næraste framtida, meiner eg likevel at det vil vere umaken verdt å prøve å finne fram til allmenne retningslinjer for transkripsjon. Om ein lukkast med det, kan eit regelsett vere nyttig om ein t.d. på anna hald vil utarbeide eit transkripsjonssystem for eitt eller fleire språk.

Sluttord

Uansett åssen Språkrådet skal/bør prioritere arbeidsoppgavene i åra

frametter, vil jeg se det som en stor fordel for behandlinga av normeringssaker om der på forhånd er etablert et normeringsregime med fastsatte regler for saksbehandling, myndighetsfordeling (mellom departementet og rådet) og vedtaksprosedyrer.

VIGLEIK LEIRA:

Bokstavsambandet *mb*

I framljod og utljod er *mb* eit sjeldant fenomen i norsk, meir vanleg i innljod.

Framljod

Den siste utgåva av Tanums store rettskrivningsordbok har *Mbabane* (hovudstaden i Swaziland) som einaste oppslag. Den siste papirutgåva av Store Norske Leksikon har i alt 16 oppføringar (med unntak for forkortingar) som byrjar med *mb*. Felles for oppføringane er at det gjeld afrikanske tilhøve: stadnamn (t.d. *Mbale, Mbandaka*), person-

namn (t.d. *Mbeki, Mboya*), namn på folkeslag (t.d. *mbum*) og eit musikk-instrument (*mbira*). Også oppslagsverk i andre språk har tilsvarende oppføringar. Ein kan dermed slå fast at *mb* i framljod er eit *afrikansk* fenomen.

Utljod

Eit elektronisk gjennomsyn av 1989-utgåva av Tanums store rettskrivningsordbok gjev berre 3 oppføringar av ord med utgang på *-mb*: *aplomb, coulomb, dram*. Det

siste ordet finst også i norrønt og har tydinga 'stas, prakt'.

Norsk stadnamnleksikon har berre eitt namn med *mb* til slutt: *Tomb*. Vanleg uttale er gjeven som [tåmm]. Telefonkatalogen for Oslo har *Homb, Hvamb* og *Semb* som etternamn. Vidare er der nokre oppføringar med *Tom* som etternamn, men ingen med *Tomb*. – Ut frå stikkprøver synest uttalen å vere med *b* i *Homb* og *Semb* (jf. fotballtrenaren), men med stum *h* og *b* i *Hvamb*.

Innljod

I ordinnljod er der automatisk fordeling av ljodane i sambandet *mb*. Dei to ljodane går til kvar si staving, jamfør t.d. uttalen i stadnamn som *Bamble*, *Kambo*, *Ombo* og i saman-setjingar som *armband*, *dambrett*, *fembøring*, *gjennombanka*, *krumbøygda*, *ombering*, *skambod*. Det same gjeld *mb* i mange ord som er henta inn utafra, t.d. *ambulanse*, *bombe*, *cembalo*, *desember*, *emballasje*, *gamble*, *hamburgar*, *imbesill*, *jambe*, *kombinasjon*, *lumbago*, *mambo*, *november*, *plombe*, *rumba*, *samba*, *symbol*, *tombola*.

I norsk finst altså ikkje eit samstava samband *mb* i innljod, dei to ljodane kan ikkje koplast saman i *ei* staving. Rekkjefølgja *mb* skil seg dermed frå t.d. rekkjefølgjene *kl* og *st*, der det er mogleg både å la dei to ljodane gå til kvar si staving og å kople dei saman i ei staving. Jamfør: *byk-lar* (person frå Bykle) og *by-klar* (f.eks. klar til å dra på byen), *is-tappar* (fleirtal av ordet istapp) og *i-stappar* (person som stappar noko inn i noko).

Frå norrønt til norsk

I moderne norsk er bokstavsambandet *mb* eit reint framandt fenomen i framljod. I utljod derimot kan *mb* vere resultat av ei intern norsk utvikling.

Norrønt hadde ein del ord med utgang på *mb*, *mbr*, *mr*. Fram til dagens norsk har det arta seg slik: *dramb* > *dramb*, *dumbr* > *dum*,

heimr > *heim*, *kambr* > *kam*, *tamr* > *tam*, *tómr* > *tom*, *þarmr* > *tarm*.

Døma viser at i orda med utgang på *mr* eller *mbr* blir ein ståande att med berre *m*, slik som i *dum*, *tarm*, *tom*.

Det vanlege i prosessen frå norrønt til moderne norsk er altså at ein *b* i utljodsstaving fell bort. I namneformer som *Homb* (Norsk etternamnleksikon: kanskje av norrønt *hōm* 'baklår på hest'), *Hvamb* (av *hvammr*?), *Semb* (av *Sæmr* < *Sæ(h)heimr*), *Tomb* (av *þufn*) dreier det seg derimot om innsetjing av ein *b* som ikkje var der i byrjinga. Korleis kan det ha seg? Det blir hevda at *b*-en i slike tilfelle er eit reint skriftfenomen utan grunnlag i nokon uttale. Han har vorten sett inn for å markere at vokalen føre skal vere stutt. Når *b*-en no stundom likevel blir uttala, må det vere skriftbiletet som har gjort seg gjeldande.

Er dette ei fullgod forklaring? Kan der tenkjast andre mogleikar? Kan der liggje noko i ljodsambandet *mr* som gjev ein tendens til å setje inn ein *b* (i tale og deretter i skrift), lik det som har gjeve fransk *chambre*? Ifølgje Harald Bjorvand og Fredrik Otto Lindemann (i boka *Våre arveord*) har gamalsvensk meir bruk av sekvensen *mber* enn norrønt har av *mbr*. Jamfør desse para med det svenske ordet sist: *armr/armber*, *dumbr/dumber*, *heimr/hēmber*, *kambr/kamber*, *tamr/tamber*, *þarmr/þarober*, *tómr/tömber*, *varmr/varober*.

Kan det tenkjast at iallfall nokre av dei namneformene som i dag har ein bokstavutgang på *mb*, er resultat av ei ljodutvikling *mr* > *mbr* > *mb*?

Døme på innsetjing av *b* etter *m* finst og i andre språk. Latin *hominem* har gjeve spansk *hombre* 'mann, menneske'. Latin *camera* 'kvelvt tak' har via ei form **chamre* gjeve fransk *chambre* 'rom'. Fonetikaren Maurice Grammont forklarar innskotet av *b*-en med at det gjer uttalen av sambandet *mr* lettare.

I engelsk er der ein del ord som sluttar på *mb*, t.d. *comb* 'kam', *dumb* 'stum', *limb* 'lem', *thumb* 'tommel', *tomb* 'grav'. Alle 5 orda har det sams at *b*-en ikkje finst i uttalen. Men etymologisk er der eit skilje. *Limb* skal gå attende til gamalengelsk *lim*, *thumb* til gamalengelsk *thūma*. Opphavet til *comb* er gamalengelsk *camb*, skyldt med norrønt *kambr*, ordet *dumb* (same form i gamalengelsk) er skyldt med norrønt *dumbr*. Gammalfransk *tombe* er teke inn i mellomengelsk og har gjeve *tomb*. Her er der altså to motsette historiske prosessar. I *comb*, *dumb* og *tomb* har *b*-en falle i uttalen, men står fast i skrift. I *limb* og *thumb* er der innsetjing av ein *b* som ikkje var der tidlegare, men ut frå uttalen av i dag er det ikkje mogleg å seie om han har vore uttala nokon gong.

Innhold 2/2009

- 2 Redaksjonelt: Jubileum og framtid**
- 3 Invitasjon til jubileumsseminar**
- 4 Lars S.Vikør: LSS gjennom femti år: 80-åra**
- 11 Vigeik Leira: Normering etter 1.7.05**
- 14 Vigeik Leira: Bokstavsambandet *mb***